

CZU: 343.1:342

PROPORȚIONALITATEA – PRINCIPIU INDISPENSABIL ÎN SFERA DE REALIZARE A JUSTIȚIEI

Serghei DERENEV,

doctorand, asistent universitar,

Catedra „Procedură penală, criminalistică

și securitate informațională” a Academiei „Stefan cel Mare” a MAI

ORCID: 0000-0002-7380-3328

Rezumat

Principiul proporționalității reprezintă un fundament esențial în realizarea unui sistem de justiție echitabil și eficient, având un rol deosebit în protejarea drepturilor fundamentale ale persoanelor implicate într-un proces penal.

În cadrul procesului penal, principiul proporționalității devine indispensabil pentru asigurarea unui proces echitabil, protejând astfel dreptul la un tratament proporțional față de toți participanții. Prin urmare, în această lucrare se va analiza necesitatea și aplicabilitatea principiului proporționalității în procesul penal, subliniind importanța acestuia pentru respectarea drepturilor fundamentale ale persoanelor implicate în procesul de realizare a justiției.

Cuvinte-cheie: principiu, proporționalitate, justiție, măsuri preventive, acțiuni de urmărire penală, drepturi fundamentale.

Summary

The principle of proportionality is an essential foundation in achieving a fair and efficient justice system, having a special role in protecting the fundamental rights of people involved in a criminal trial. In the criminal process, the principle of proportionality becomes indispensable for ensuring a fair trial, thus protecting the right to a proportional treatment for all participants. Therefore, this paper will analyze the necessity and applicability of the principle of proportionality in the criminal process, emphasizing its importance for respecting the fundamental rights of the people involved and for the good administration of justice

Keywords: principle, proportionality, justice, preventive measures, criminal prosecution actions, fundamental rights.

Principiul proporționalității la momentul actual este ferm înrădăcinat în practica Curții Europene a Drepturilor Omului (*cauza Jalloh împotri-*

va Germaniei, 11.07.2006, cauza Juhnke împotriva Turciei, 13.05.2008; cauza Bogumil împotriva Portugaliei, 07.10.2008), fiind utilizat în mod activ de către aceasta pentru a monitoriza nivelul de ingerință a organelor de drept în sfera drepturilor și libertăților pe care ultima le reglementează începând cu anul 1950.

Proporționalitatea nu a fost cunoscută în forma sa actuală de la început, ci a evoluat treptat pe parcursul unei perioade îndelungate de timp.

Filosoful grec Aristotel considera că proporționalitatea nu este doar un concept separat, ci îl percepea ca o măsură care ar fi utilizată pentru a distribui beneficii și a determina recompense pentru merit. Potrivit filozofului, atunci când o persoană comitea o infracțiune, urma ca pedeapsa să fie aplicată proporțional cu fapta săvârșită, însă la stabilirea pedepsei trebuia să se țină cont și de împrejurările în care persoana a comis fapta, precum și de starea psihică a acesteia.

Și autorul H. Perelman indirect a confirmat existența interacțiunii între principiul proporționalității și procesul echitabil reflectat în art. 6 din CtEDO, manifestată prin „răsplata pentru meritele sale”.

Analizând lucrările din domeniul de specialitate, ne permitem să distingem mai multe tipuri de proporționalitate, și anume proporționalitatea meritocratică și proporționalitatea afirmativă.

Proporționalitatea meritocratică – acest tip de proporționalitate se bazează pe procesul de înfăptuire a justiției manifestată prin prisma restricțiilor la care poate fi supusă o persoană urmărită penal, în funcție de gravitatea infracțiunii săvârșite servind drept bază pentru aplicarea măsurilor procesuale de constrângere sau procesual penale [9].

Referitor la acest tip de proporționalitate privit prin prisma măsurilor preventive privative de libertate, legiuitorul Republicii Moldova face o claritate specificând clar că acestea constituie măsuri excepționale care se aplica doar atunci când se demonstrează că alte măsuri nu sânt suficiente pentru a înlătura riscurile, fiind pasibile de a fi aplicate doar dacă infracțiunea săvârșită prevede pedeapsa cu închisoare pe un termen mai mare de 3 ani [2, art. 192¹].

În argumentarea celor specificate *supra*, menționăm că aplicarea arestului preventiv trebuie să fie evaluată prin prisma principiului proporționalității, care este element indispensabil în sfera de restrângere a drepturilor fundamentale. Acesta presupune că măsurile luate de autorități în scopul asigurării unui proces echitabil și al protecției ordinii publice nu trebuie să depășească ceea ce este necesar pentru atingerea scopurilor legale.

În contextul arestului preventiv, instanțele de judecată trebuie să aplice această măsură doar atunci când există motive temeinice, iar măsura trebuie să fie adecvată și proporțională cu infracțiunea comisă și riscurile implicate.

Un alt exemplu unde principiul proporționalității își face simțită prezența ar putea fi și la „liberarea provizorie pe cauțiune”, unde legiuitorul relatează că valoarea cauțiunii se determină de către judecătorul de instrucție sau de către instanța de judecată, în funcție de starea materială a persoanei respective și de gravitatea infracțiunii [2, art.192¹], iar ca și completare considerăm că valoarea cauțiunii ar trebuie să fie fixată astfel încât să nu fie excesivă, dar suficiente pentru a îndeplini scopul aplicării măsurii preventive.

Analizând practica Curții Constituționale a Republicii Moldova la aspectul măsurilor preventive constatăm că ultima este de părerea că măsurile preventive constituie o ingerință în drepturile și libertățile fundamentale, precum ar fi libera circulație, viața intimă, familială și privată, totodată aceasta a reținut că drepturile fundamentale enunțate nu sunt absolute prin natura lor, acestea putând fi supuse unor limitări rezonabile și proporționale, printr-o reglementare juridică [3, pct.54].

În contextul celor menționate anterior conchidem o soluție proporțională manifestată în cadrul procesului penal de către organele de drept ar urma să fie argumentată în baza elementelor ce țin de infracțiunea săvârșită, personalitatea făptuitorului precum și acele restricții pe care persoana trebuie să le suporte ca consecință a faptelor antisociale.

„Soluția proporțională argumentată” în viziunea noastră este privită ca obligația organelor de urmărire penală și a instanțelor de judecată de a răspunde corespunzător fiecărei obiecții aduse de părți, explicând cu claritate și coerență motivele care stau la baza aplicării legii și evaluării faptelor. Aceste răspunsuri trebuie să fie argumentate temeinic, fără a fi un simplu răspuns formal sau automat, asigurând astfel transparența și fundamentarea adecvată a deciziilor luate

Proporționalitatea afirmativă determină modul în care este asigurată protecția persoanelor care au avut de suferit în urma unei infracțiuni, precum și persoanele supuse în mod ilegal și nerezonabil urmăririi penale.

Criteriul proporționalității afirmative este o combinație de circumstanțe subiective (caracteristicile individuale ale persoanei care a suferit vătămarea) și obiective (durata acțiunilor de urmărire penală, condițiile de detenție, tipul instituției penitenciare în care persoana și-a ispășit pedeapsa și alte circumstanțe care sunt importante în determinarea cuantumului compensației morale) [9].

Pentru astfel de situații, legiuitorul autohton a prevăzut modalitatea de compensare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organului de urmărire penală, ale procuraturii și instanțelor de judecată prin legea 1545 din 25 februarie 1998 [7].

În cazul stabilirii unor astfel de încălcări instanțele trebuie să țină seama de gradul și natura suferinței fizice și morale asociate cu caracteristicile

individuale ale persoanei care a suferit vătămarea, inclusiv durata desfășurării acțiunilor de urmărire penală, durata și condițiile de detenție, tipul penitenciarului în care persoana și-a ispășit pedeapsa și alte circumstanțe relevante pentru determinarea cuantumului despăgubirii pentru prejudiciul moral.

La fel un rol primordial al instanței la stabilirea acestor situații constituie faptul că aceasta ar trebuie să evalueze prejudiciul material, moral, fizic, social, profesional și familial, pe perioada în care a fost supusă acțiunilor ilicite ale organelor de urmărire penală în vederea emiterii unei decizii proporționale cu impactul asupra viitorului persoanei în cadrul societății respective.

În practică judiciară principiul proporționalității își face simțită prezența prin decizia Curții Europene din data de 1 iulie 1961 prin care s-a expus în privința cazului *Lawless împotriva Irlandei* (*Lawless împotriva Irlandei*) [6], unde se specifică faptul că deși statul irlandez avea dreptul să impună măsuri de urgență asupra cetățenilor săi, acestea trebuiau să fie aplicate proporțional și să respecte garanțiile esențiale ale Convenției Europene, ceea ce la etapa respectivă nu s-a produs.

La fel printre deciziile care vizează și formarea conceptului de proporționalitate în practica CtEDO, ar trebui inclusă și hotărârea acesteia din 23 iulie 1968 în cauza *Belgian Linguistic*, în care Curtea a remarcat că principiul proporționalității este încălcat dacă acțiunea realizată nu are o justificare obiectivă și rezonabilă [4].

Exercitarea oricărui drept stabilit prin convenție nu ar trebui să urmărească doar rezultatul final, dar pentru buna desfășurare a procesului de realizare a justiției în coraport cu respectarea tuturor drepturilor și libertăților omului ar fi imperios necesar de a asigura o relație apropiată între acțiunile organelor de drept și scopul urmărit de către acestea.

„Principiul proporționalității a fost creat de jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului și aplicat în privința drepturilor și libertăților apărute de Convenție, care pot cunoaște limitări autorizate cu privire la drepturile în circumstanțe determinate, cum sunt cele definite, de pildă, de cel de-al doilea paragraf al art. 8,9,10,12 din Convenție. Acest principiu a permis Curții să examineze, după ce eventual a constatat o ingerință a unei autorități statale în exercițiul dreptului apărut „dacă aceasta a fost necesară într-o societate democratică” și dacă ea a fost proporțională cu scopul legitim urmărit prin producerea ei” [1, p. 201].

„Principiul proporționalității își găsește aplicare, în special, în domeniul protecției drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. Este considerat un criteriu eficient de apreciere a legitimității intervenției autorităților statale în situația limitării exercițiului unor drepturi. S-a arătat că, chiar

„dacă principiul proporționalității nu este consacrat expres în constituția unui stat, doctrina și jurisprudența îl consideră ca făcând parte din noțiunea de stat de drept” [8].

În acest context am putea afirma că este mai ușor a opera proporționalitatea atunci când ea este inclusă direct în normă, dar aceasta însă numai aparent, pentru că, oricum, organul de urmărire penală sau judecătorul va trebui să se expună și să aprecieze toate circumstanțele cauzei penale respective în coraport cu fapta infracțională, astfel ca fiecare situație ar necesita o interpretare diferită și norma concretă din legislație ar deveni neoperațională.

Un exemplu elocvent în acest sens este reflectat în cauza Buck c. Germaniei unde nu s-au respectat condițiile proporționalității între fapta săvârșită și acțiunile de urmărire penală efectuate, în prezenta speță în vederea investigării unei abateri minore a regulilor de circulație rutieră, persoana în cauză a fost supusă percheziționării domiciliului și biroului, iar ca consecință a generat emiterea hotărârii în care Curtea a constatat încălcarea art. 8 din convenție [5].

În acest context, cu referire la cele menționate supra putem să menționăm faptul că în orice situație este imperios necesar în a face o delimitare între necesitatea efectuării unei acțiuni de urmărire penală aprecia sau în a analiza toate circumstanțele cazului, deoarece supra s-a constatat prezenta unei contravenții, iar prin acțiunile organelor de drept s-a încălcat acel echilibru între mijloacele utilizate și scopul procesului penal.

Proporționalitatea constituie un concept esențial nu doar în dreptul procesual penal, ci în întregul sistem de drept al unui stat democratic, fiind corelat cu respectarea drepturilor fundamentale ale individului. Aplicarea acestui principiu presupune ca orice măsură restrictivă sau intervenție a autorităților să fie nu doar necesară, dar și adecvată, argumentată și proporțională cu scopul urmărit, deoarece încălcarea lui ar genera percepția că scopul acțiunii respective constă nu în stabilirea adevărului, ci doar în a intimida persoana în vederea oferirii de informații „necesare”.

Astfel de situații fiind intolerabile într-o societate democratică unde regula de bază constă în a proteja drepturile și libertățile omului, anume din aceste considerente este necesară o evaluare aprofundată pentru a determina scopul și justificarea necesității de a întreprinde acțiuni care ar putea afecta drepturile fundamentale ale omului.

Referințe bibliografice

1. Bârsan Corneliu. *Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Comentariu pe articole. Vol. I. Drepturi și libertăți*. București: C.H.Beck, 2005, 1273 p.
2. Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova. Nr. 259-

XV din 15 iulie 2004. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.125-129 (1479-1483), 30.07.2004.

3. Hotărârea CC nr. 17 din 19.05.2016 privind excepția de neconstituționalitate a articolului 191 din Codul de procedură penală (liberarea provizorie sub control judiciar).

4. Hotărârea CtEDO în cauza Belgian Linguistics, din 23 iulie 1968, cererea nr. 1474/62. <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-55398> (accesat la 22.11.2024).

5. Hotărârea CtEDO în cauza Buck vs. Germania, din 28 aprilie 2005, cererea nr. 41604/98. <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-68920> (accesat la 23.11.2024).

6. Hotărârea CtEDO în cauza Lawless. vs. Irlanda, din 01 iulie 1961, cererea nr. 332/57. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57518%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57518%22]}) (accesat la 22.11.2024).

7. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=108548&lang=ro (accesat la 21.11.2024).

8. Vizdoagă Domnița. Proportionalitatea restrângerii unor drepturi sau libertăți în procedura penală. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2024, 245 p.

9. Смирнова И. Г. Социальная ценность российского уголовного судопроизводства: дис. ... д-ра юрид. наук. Томск, 2012, 517 с.